

- 43 ЦДІАУ.-Ф. 1230, оп. 1, спр. 13.-Арк. 6-7.
 44 Там само.-Арк. 7; Жерела...-Львів, 1911.-Т. 5.-С. 105; Мыщык Ю.А. Анализ архивных источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648-1654 годов.-Днепропетровск, 1988.-С. 41.
 45 БПАН.-ВР.-№1275.-Арк. 11 зв.
 46 Мыщык Ю.А. Анализ архивных источников...-С. 30.
 47 БЧ.ВР.-№142.-Арк. 42; БН.ВМФ. №6713.
 48 Документи Богдана Хмельницького...-С. 113.
 49 ЛНБ.ВР.-Ф. 5.-Спр. Оссолінських №189/11.-Арк. 245; Степанков В.С. Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави (1648-1654).-Львів, 1991.-С. 63.
 50 ЛНБ.ВР.-Ф. 5.-Спр. Оссолінських №225/11.-Арк. 226.
 51 Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контррозвідки (Нариси).-К., 1995.-Вид. друге.-с. 49.
 52 ЛНБ.ВР.-Спр. Оссолінських №225/11.-Арк. 227.
 53 БПАН.ВР.-№1275.-Арк. 11.
 54 Жерела...-Т. 4.-С. 286.
 55 ДОВ.-С. 218-221.
 56 Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов.-К., 1898.-Т. 1.-с. 347.
 57 ЛНБ.ВР.-Ф. 5.-Спр. Оссолінських №225/11.-Арк. 227.
 58 ДОВ.-С. 236.
 59 Мищик Ю. Визвольна війна очима полонених повстанців//Київська старовина.-1995.-№4.-С. 19.
 60 Там само.
 61 ЛНБ.ВР.-Ф. 5.-Спр. Оссолінських №225/11.-Арк. 232.
 62 БПАН.ВР.-№1275.-Арк. 12; БЧ.ВР.-№144.-Арк. 355-356; Франко І. Хмельниччина 1648-1649 років у сучасних віршах//Записки Наукового товариства ім.Т.Шевченка.-Львів, 1898.-Т. 23-24.-С. 103; Michalowski J. Op. cit.-S. 410.
 63 Хмельницькая летопись.-С. 80.
 64 Там само.
 65 БЧ.ВР.-№144.-Арк.. 356.

КІЛЬКА ДОКУМЕНТІВ З ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1648-1658 рр. НА ПОДІЛЛІ

Урочисте відзначення 350-річчя від початку Національно-визвольної війни українського народу проти колоніального гніту Речі Посполитої посилює інтерес широкої громадськості до тих далеких і водночас актуальних подій, оскільки й нині є злободенними проблеми збереження і розбудови Української держави. Побачило світ чимало наукових робіт, але в той же час все очевиднішим стали "білі плями", що перешкоджають вповні вивчити і роль Поділля в подіях Національно-визвольної війни. Багато в чому таке становище пояснюється браком джерел, тому наводимо нижче кілька документів, виявлених нами у польських архівосховищах "Держархів у Кракові та відділ рукописів (далі - ВР) наукових бібліотек Чарторийських у Кракові та Курницької). В останньому випадку ми користувалися мікрофільмами рукопису №991, які зберігаються у відділі мікрофільмів (далі - ВМ) Національної бібліотеки у Варшаві. Згадані документи зберігаються у складі солідних рукописних збірок XVII ст., створених різними польськими шляхтичами з оригіналів копій, причому і збірник №31 із зібрання Русецьких, ймовірно, відбиває ті документи, що поширювалися саме на Поділлі. Наведені

нижче польські документи наводяться тут за браком місця тільки в українському перекладі, здійсненому нами. Всі документи, вміщені в основній частині публікації, є листами, писаними представниками вищого польського командування та представниками середньої шляхти для ознайомлення своїх зверхників і знайомих. У додатках подано ще три документи, в т.ч. два листи, але вже у вигляді реєстрів - стислих витягів.

Характерною рисою всіх цих документів є вороже ставлення їхніх авторів до Національно-визвольної війни українського народу і це треба мати на увазі. Водночас саме в цих листах подається низка важливих фактів стосовно воєнних дій саме на Поділлі у 1650-1655 рр., тому їхня публікація буде, на наш погляд, особливо доречною у даному часописі.

Перший з поданих нижче листів написано безпосередньо у Кам'янці-Подільському, а його автором був один з представників відомих дипломатів та інформаторів Речі Посполитої шляхетського роду М'ясківських, можливо подільський земський суддя Лукаш-Казимир (помер у 1654 р.). Тут йдеться про вихід з татарського полону коронних гетьманів М.Потоцького та М.Калиновського (чернігівський воєвода), а також інших

високопоставлених осіб (Анджей Потоцький, вінницький староста; Кароль Потоцький, подільський ловчий), які потрапили в полон до українсько-татарського війська під час Жовтоводської та Корсунської битв у травні 1648 р. Згадано у зв'язку з виходом гетьманів з неволі й місію польського дипломата Войцеха Бечинського, який і пізніше посилався королем до Кримського ханства та придунайських держав. Цікаво, що автор листа повідомляє і про відправку до Кракова до М.Потоцького ("пана краківського") своїх вістових листів.

Наступні два листи були писані краснаставським старостою Марком Собеським - старшим братом майбутнього короля Речі Посполитої (у 1674-1696 рр.) Яна Собеського. Він розповідає адресатам про облогу монастиря під Вінницею, де мужньо боронився із своїми козаками полковник Іван Богун. (12-19.03.1651 р.)* М.Собеський підійшов із військами до Вінниці вже наприкінці облоги і занотував у першому з своїх листів події розгрому польських військ, який навіть польські сучасники порівнювали з Пилявецьким. Автор досить точно переказує минулі події, згадує про роз'їзд до Липовця обозного коронного Самуїла Калиновського, сина польного гетьмана коронного, що натрапив на передові частини Уманського та Полтавського полків Української армії, керованих відповідно Й.Глухом та М.Пушкарем. Розповідає Собеський і про бій за міст через Буг, який боронив брацлавський воєвода Станіслав Лянцкоронський, і про втечу польського війська, і про винищення козаками Богуна польських вояків, які застрягли у Вінниці, і про відступ польських військ до Браїлова та Бара, де вони зупинилися 24 березня. Саме тоді було, очевидно, й написано Собеським цього листа. На жаль, єдина відома його копія збереглася дуже погано, через що деякі фрагменти пам'ятки або зовсім відсутні, або не піддаються прочитанню

Наступне послання М.Собеського було писано вже з-під Зінькова, з місця збору коронних військ, що стояли тоді на Поділлі. За іншим списком його було видруковано ще 1864 року польським археографом З.Гельцелем, пізніше частково перекладено українською та видано М.Грушевським у його фундаментальній "Історії України-Руси"¹. Тут мова йде про такі подільські міста як Бар, Хмільник і, особливо, Станіславів, який, за свідченням самого Собеського, був спалений польською солдатнею. Розповідається також про задум відступу польських військ до Кам'янця-Подільського. Автор критично відгукується про сподіваний прихід підкріплень, які тягнуться, ніби "на раку". Взагалі цей лист добре описує ситуацію, яка склалася на Поділлі напередодні Берестецької кампанії 1651 р.

Лист №4, писаний невідомою особою, стосується вже шлюбу між Тимофієм Хмельницьким та донькою молдавського господаря Василя Лупу, засвідчує двозначну позицію останнього, згадує про розташування польських військ на "лінії" - кордоні між Українською державою - Гетьманщиною та Річчю Посполитою, в т.ч. й на подільському його відрізку. Цей документ важко точно датувати. На перший погляд здається, що він був писаний на початку жовтня 1650 р., оскільки в 20-х числах вересня було укладено відповідне порозуміння між Б.Хмельницьким та В.Лупу. Однак згадка про розташування військ Речі Посполитої, починаючи від Дніпра, могла стосуватися умов уже Білоцерківського миру. Отже тут, очевидно, йдеться про безпосереднє укладання шлюбу між гетьманичем і господарівною, що мало місце вже влітку 1652 р.

Лист №5 теж був відомий М.Грушевському, який навіть уривок з нього у своєму творі². Тут мова знову йде про Тимофія Хмельницького, який тоді воював у Молдавії, сподіваючись повернути престол своєму тестю, В.Лупу. Перед тим Лупу було скинуто з престолу Г.Стефаном і старий господар мусив рятуватися втечею і потім був арештований у Кам'янці-Подільському владами Речі Посполитої. Автор листа якраз жалкує за тим, що Лупу було випущено з ув'язнення. Далі (цей фрагмент наводив Грушевський) у листі розповідається про розгром козаками польського загону коронного стражника Маріана Яскульського, що трапилося 7-8 червня 1653 р. Використаний нами список локалізує цю подію під якимсь Хинче, але список, використаний М.Грушевським, є точнішим і вказує на подільське містечко Іллінці.

В додатках до основної частини публікації подаємо три документи у вигляді реєстрів. Тут мовиться про криваві бої, що розгорнулися на Поділлі внаслідок наступу військ Речі Посполитої восени 1654 - початку 1655 рр. Документи №1-2 були вже відомі за іншими списками М.Грушевському³, який навіть у своєму творі значні їх фрагменти. Перший лист був писаний не раніше 20.12.1654 р. з Тульчина (Нестервар). Саме сюди прибули польські війська після взяття Буші (28 листопада), Тимонівки (5-8 грудня), облоги Брацлава (13-19 грудня). Після невдачі під Брацлавом польське військо стало у Тульчині і звідси було написано низку донесень про хід боїв. В цей час надійшли повідомлення про вихід українського гарнізону з Брацлава. Хоча втрати козаків були відносно невеликими, але тоді загинув наказний гетьман, військовий осавул Василь Томиленко, було поранено полковників Зеленського та Махаринського, а також зятя Б.Хмельницького - корсунського сотника. Зваживши на переважаючі сили противника, особливо на прихід орди, керівники гарнізону Брацлава

вирішили відступити до Умані. Документ досить точно передає хід подій, однак М.Пушкар тут названий чомусь не полтавським, а канівським полковником.

Наступний лист було писано великим гетьманом коронним С.Потоцьким до самого короля. Як відомо, польське військо підійшло до Умані 24 січня, а вже наступного дня воно здійснило перший штурм, який тут і описується. Тут є одне дуже важливе повідомлення, згідно з свідченнями інших джерел, уманський полковник Йосип Глух помер від пощесті на початку літа 1654 р. Між тим, Потоцький згадує про нього, як учасника оборони Умані у січні 1655 р. Тут же говориться і про загибель "уманського полковника" під час вилазки козаків чи то 25, чи то 26 січня 1655 р. Очевидно, слід мати на увазі саме Й.Глуха, хоча він уже був колишнім уманським полковником. Його вже заступив Семен Оргіяненко, прізвище якого в жодному з списків цього документа не наводиться точно (у списках, відомих Грушевському, читається Орханко та Дзярунко, у нинішньому списку написано нерозбірливо "Цуханко". Це все-таки був Оргіяненко, хоча можна припустити, що й Ханенко.

Останній документ є стислим щоденником походу Речі Посполитої на Умань навесні 1655 р. Тут згадується про перемоги карателів над українськими повстанцями в Іллінцях та Жашківцях (?).

Усі нижченаведені документи проливають додаткове світло на героїчну боротьбу українського народу проти Речі Посполитої, яка точилася на землях Поділля в роки Національно-визвольної війни і цим вони є важливими і для істориків-професіоналів, і краєзнавців, і всіх, хто цікавиться минулим рідного краю.

№1

1650, квітня 21.-Кам'янець-Подільський.-Лист невідомого польського шляхтича, ймовірно В.М'ясківського до невідомого.

"З Кам'янця 21 квітня 1650.

Сьогодні опівдні приїхав Качановський, челядник п.Бечинського, нашого племінника, разом з Алаваним (?) слугою й.м.пана чернігівського воєводи; у минулий понеділок виповнилося вже два тижні, як вони виїхали з Криму. Того ж дня виїхав з Бахчисараю й.м.п.чернігівський воєвода, пани староста сокальський, п.Єнджей Потоцький і другий Потоцький, Збараський Кароль; були подаровані ханом королю й.м. й інших багатом'язнів. Пан Балабан, неборак, з п.Шемберком

залишився. Пан Бечинський був вдячно прийнятий, подарував йому хан коней із сідлами (?) і нашого племінника п.Адріана, котрий спочатку у 800 галярів, а потім у 2000 червоних був оцінений, а тепер, дякуючи Божій ласці, виходить з полону. Вчора я відправив до Кракова, через Варшаву, просто до й.м.п.краківського, київські листи українні з багатьма різними відомостями" (Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Русецьких".-№31.-С. 105.-Копія.-Переклад з польської).

№2

1651 - не раніше 24 березня.-Бар.-Лист М.Собеського, старости красноставського, до невідомої, можливо дружини великого гетьмана коронного М.Потоцького

"(...)ноставського (...)* .

Приїхавши у понеділок у неділю середньопостну до Вінниці (...)* в купі застали Богуна, обложеного у монастирі, в самому вважаю (...)* від тижня, його добувають з дуже великою шкодою і товариства, і піхоти, (...)*, чого і нам ще дісталось. Того ж самого дня повернувся його м.пан обозний з роз'їзду, з Липовця, розповідаючи, що був напад на велику потугу (...)*, привів звідти язиків, які сказали, що ці козаки, котрі в Липовці (дані) на підмогу Богуна, а Хмельницький йде зразу ж за ними. Вони мають тримати нас доти, доки не підійде Хмельницький, щоб нас обложити у Вінниці. На другий день вранці вчинив й.м.п.гетьман через велику незручність та інші поважні причини (таке): зразу він хотів рушити військо з Вільної (?), однак того ж дня вирішив спробувати останній раз свого щастя. Так вийшло в поле військо, челядь і піхота і рушила на штурм, а хоругви в полі (...)*; однак не пощастило, бо там місце добре укріплене і без хитрощів його дістати не можна, а ми (не мали) чоловіка, здатного на це (...)*. Чимало побито з челяді, а в товаристві з Божої ласки невелика шкода. Зійшовши з поля, гетьман наказав спочатку з артилерією виступити (...)*, назавтра випроводити військо, однак не так сталося, як гадалось (...)* години перед вечором цього ж дня прийшли козаки, стали (...)* Бугу. Після цього затрубили тривогу, а його м.п. брацлавський воєвода з кількома хоругвами кинувся і опанував мостом, щоб ці (козаки) не переправилися, бо потужно зразу ж за нього (міст) билися, а все військо, тільки (...)* залишився був у місті через тих, що були в монастирі. У великій конфузії, покинувши вози, вийшло в поле (наше військо). Важко описати,

* Невеликий фрагмент тексту втрачено. - Ю.М.

яка це була конфузія. отак в поле вийшовши, стали (...) * ніч. а тим часом було запалено Вінницю, челядь же (...) *, що й жоден не вийшов звідти, хіба що на коні (...) * цього чоловіка в війську, щоб не зазнав шкоди, бо все, що (...) *. Я маю невелику шкоду, бо не дуже багато мав з собою, залишивши (майже все) тут, в Барі. Однак те, що було (у Вінниці), все у мене пропало. У цій неописаній мішанині рушив його м.п.воєвода військо протягом 2 або трьох годин, челяді маса залишилося в місті, п'яних від різних напоїв, котрі всі загинули, (бо) козаки, вийшовши з монастиря, порубали всіх, кого застали. На другий день військо йшло до Браїлова, мали ми вже спокій від козаків, однак (...) * крутилася біля війська, прагнучи щось відірвати від табору, котрий дуже (...) *. Зразу наших кількадесят кінних добровольців помчало до них, зразу (...) *. Ми стали у Барі, де нас за милою шляху (до Бару) перестрів його м.п.хорунжий (...) *, а куди далі масмо йти, ще не масмо жодного рішення (...) * щоденно до нас прибуває військо, з Божої ласки є (...) * і коням полегшення, відпочили трохи після цих праць (...). А куди виступимо звідси, то полишасмо на волю Божу, а я (...) *.

Після написання цього листа прийшов нарешті наказ війську (...) * Цидула в листі: (...) * віддаю пошанування (...) *, Станіславів (...) * чималий взяв на себе, але й кошт не менший (?) (...) *, а до того ж виходжу (...) *. Засідання, служби кілька товариства і то котрий у голові (...) *, не буду затримувати і про все буду давати знати в.мості, мой пані добродійці і т.д."

(Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Русецьких".-№31.-С. 135-136.-Копія. Переклад з польської).

№3

**Табір під Зіньковим.-1651,
квітня 3(?).-Лист красноставського
старости Марка Собеського до
невідомого**

*"Від й.м.п.красноставського старости,
полковника й.к.м., з табору під Зіньковим у
великий четвер.*

Й.м.п.гетьман, ставши з військом у Барі, послав полки в різні місця, а мені призначив Станіславів. Тут ми перебували в добрій остророжності, щоденно відправляли роз'їзди, дістаючи добрих язиків. Першого квітня несподівано прийшов до нас наказ з Бару, щоб ми зразу ж виступали і йшли до Кам'яця. Ми не могли не допустити того, щоб Станіславів був цілий, бо наша сваволя внівеч його спалила. На другий день ми стали в полі під Баром, де м.п. гетьман сказав нам про ворожий наступ, а сам виступив з Бару з своїм полком і з полком

й.м.п.коронного хорунжого за ворогом, а я теж за ним виступив з полками: своїм та полком князя м.п.руського воєводи. Сьогодні зібралось все військо, крім полка й.м.п.брацлавського воєводи, котрий зустрінеться з нами на шляху від Хмельника, бо він там мав відпочивати. Різні були поради, куди йти далі з військом, щоб воно мало відпочинок, поки ворог дозволить, а без цього мусило б військо скоро покинути коней, котрі є несказанно змучені і натруджені; небагато з цим військом навоюєш, якщо воно десь не відпочине. Задумав й.м.п.гетьман полками поставити військо біля Кам'яця у чотирьох милях від себе, щоб протягом одного дня воно зібралось, коли буде того потреба. Не ми винні, що так погано, але підмога до нас не йде, а у нас щоденно зменшується військо, а не прибуває. На сеймі був великий компут на папері, а тепер отих всіх нових хоругв нема, тільки 16, котрі до нас прийшли, а інші волочаться на раку і не знаємо про них; чи вони взагалі будуть. Річ Посполита сама собі винна; виступили ми дуже швидко і дуже далеко зайшли, а тепер собі не можемо знайти місця, хіба що сам Кам'янець. Отакий великий четвер, отакий і великдень, мабуть будемо стояти в полі.

*Марк Собеський, староста
красноставський".*

(Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Русецьких.0№31.-С. 227.-Копія.-Переклад з польської).

№4

**1652, (?)весна.-Лист невідомого
до невідомого**

"там у нас тепер нема жодних новин, тільки та, що Хмельницький просватав за свого сина молдавську господарівну. Чи станеться, чи ні оте сватання, ще не можемо знати, бо молдавський господар каже так: якби мав потугу, то не дав би своєї дочки, а якщо не буде мати, то мусить віддати. Одно наше військо стало понад Дністром аж по Мурахву, а друге - на лінії, почавши від Дніпра аж до Дністра. Вони стоять і в шляхетських, і в королівських добрах, чинять незмірні шкоди, взагалі навряд чи буде нам мир, за який Господа Бога ревно просимо. Якщо ж не може бути тривалішого миру, то просимо Господа Бога, щоб хоча б до святка дав мир. Два тижні тому поїхав п.Корицький до молдавського та валаського господарів у посольстві від короля. Але він мені не сказав з чим їхав, але ж легко додуматися про це: діяти проти Хмельницького; більше нема чого повідомити в.м.пану, нічого такого нема. Якщо ж з'являться такі новини, то не затримуючися, дам знати в.м.пану".

(Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Русецьких".-№31.-С. 267.-Копія.-Переклад з польської).

№5

1653, червня 16.-Крехів.- Лист руського воєводи Речі Посполитої до невідомого

"З листу й.м.п.руського воєводи
з Крехова, 16 червня 1652.

Ці відомості про Тимошка, що від пана брацлавського воєводи, переминаються, мені з Молдавії інакше дають знати, але я це відкладаю до в'яснення справи. Я однак залишаюся при своїй думці: не треба було випускати з Кам'янця господаря. наш роз'їзд ходив під Хинче(?), але без успіху, бо його дуже погромили козаки, особливо поручника п.Яскульського, решта втекла(?), загинуло наших близько 1000.

Дивний оцей так потрібний в ці краї нинішній роз'їзд й.к.м., сам Бог не хоче його вести і до кінця тримає ці шляхи".

(Держархів у Кракові.-Ф. "Зібрання Піночі".-№363.-С. 905.-Копія).

ДОДАТКИ:

№1

1654, грудня 20(?).-Тульчин (Нестервар).-Лист київського воєводи до невідомого

Мова йде про події під Бушею. У Тимонівці був Махаринський із своїм полком та допомогою від московського царя. Він вийшов з замку і втік з кількадесятьма кіннотниками. Місто, видавши москалів, піддалося. Польське військо підійшло до Брацлава. Там зібралися й закрилися Мисько, названий Дубиною, наказний гетьман Богун, кальницький і корсунський полковники; Зеленецький, брацлавський; Грило, лубенський; Пушкаренко, канівський. Підійшов обозний коронний Чарнецький і послав свого племінника, вінницького полковника, з іншими полками, аби їх виманити у поле. Відбувся бій не без козацької шкоди, бо наказного гетьмана було забито, а Зеленецького поранено. Їх нараховувалося 20000, але напевно було 15000. Їхні полковники, коли ми вже не думали наступати, довідалися від язика, що ми на них мали наступати з усім військом, готуючися до штурму, покинули Брацлав і пішли на Буг, покинувши частину артилерії, а частину взяли з собою, котру мали за Бугом покинути.

Нота бене. Манглі-Гірей з ордами прибув до кварцяного війська.

(Національна бібліотека у Варшаві.-ВМ.-№37233.-Арк. 445-445 зв. Оригінал рукопису зберігається у Курніцькій бібліотеці (ВР.-№991)).

№2

1655, січня 28.-Соколівка.-Лист великого коронного гетьмана С."Ревери"-Потоцького до короля Яна-Казимира(?)

З'єднання з солтаном Менглі-Гіресм. З Тростянця рушило військо під Умань, де вся місцева старшина зібралася. "Цуханко(?) уманський, Богун кальницький, Зеленецький брацлавський, полковники Глух, Махаринський, Ференц Сербин та інші", які з великою кількістю козаків закрилися. Ми послали до них, щоб привести їх до підданства, Чарнецького, обозного коронного, біля Соколовки для переговорів. Але вони знали про підмогу, яка йде від Хмельницького і не хотіли піддаватися. В Умані спалили довколо міста монастирі, хутори. У одному місці коло замку з великою кількістю людей будували укріплення.

На другий день польське військо виступило. Частина з Руського воєводства стала з лівої руки, від спаленого Нового міста, з іншого - артилерія з п.обозним коронним, котрий зі своїми драгунами та добровольцями з челяді свого полку і з тими (козаками), які виходили перед вали, досить добре бився.

Треті полки стави від спаленого монастиря з п.Шемберком, подільським ловчим, котрі не гірше билися, стримуючи тих козаків, що з того боку робили вилазки, гарматами та гранатами чинили шкоду козакам.

Козаки вийшли на сторону п.руського воєводи, там їх піхота добре зустріла вогнем і загнала за вали. Вогнистих куль, обложені особливо пильнували, одразу гасячи, а будинки вкривали мокрими ряднами, тому ці кулі не вчинили ніякої пожежі у місті. Не прийшлося цього дня йти на штурм, відклали його на другий день і сподівалися цим завершити облогу. Пан Дашкевич і пан Гродзицький, ротмісти, ходили з роз'їздом і принесли відомість про Хмельницького, який підходив з допомогою, цих козацьких язиків було порубано. Потім привели московських язиків, котрі розповіли про Хмельницького і про те, що з ним лише 6000 москви. Ми зняли облогу і пішли проти Хмельницького, це було вчора. Коли обложені робили вилазки, то "старшого значного було вбито, твердять, що уманського полковника...".

(Наукова бібліотека у Курнику.-ВР.-№991.-Арк. 459-459 зв.-Копія. Див.також: Національна бібліотека у Варшаві.-ВМ.-№37233).

**1655, весна.-Щоденник походу
військ Речі Посполитої проти
українських військ на Поділлі**

Ми прийшли під Шаргород, де об'єдналися з 1500 кіннотниками молдавського господаря. Через необережність польського війська Буша була перестереженою Пішли до Іллінців і нарубили там козаків, а перед Вееликоднем прийшли під Жашківці (?). Там поклали трупом 4000 і пішли до Умані.

Юрій Мицик

- 1 Грушевський М. Історія України-Руси.-К.-1996.-Т. IX.-Ч. I.-С. 201.
- 2 Там само.-С. 548.
- 3 Там само.-Ч. 2.-С. 1018-1019, 1041-1042.

НАСЕЛЕННЯ БРАЦЛАВА У ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТЬБІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КІНЦІ XVI СТ.

Славетною сторінкою в історії українського народу були могутні селянсько-козацькі повстання кінця XVI ст. Активну участь у цій боротьбі брало населення Брацлава - важливого господарського, культурного і політичного центру Поділля.

Селянсько-козацьке повстання під проводом Криштофа Косинського (1591-1593) восени 1592, взимку 1592-1593 рр. поширилося на Поділлі. Місцеве населення активно боролось проти польської шляхти, допомагало оволодівати опорними пунктами жовнірських гарнізонів. У королівському універсалі від 16 січня 1593 р. зазначалося, що повстанці "силою і ворожим способом здобували міста"¹. За свідченням сучасників "містечка навстіж відчиняли брами" загонам К.Косинського, населення урочисто зустрічало визволителів з хоругвами, а "голос дзвонів сповіщав про в'їзд" їх до міста².

Незважаючи, що козацьке військо, у зв'язку з нападом татарських орд на Запорозжжя, змушене було повернутись на захист Січі (осінь 1593 р.), визвольний рух на Поділлі не вщухав³. Повідомлення гетьмана С.Жолкевського від 25 листопада 1593 р. свідчить, що "свавілля і бунти", дуже поширювались на Брацлавщині⁴. Особливо активну боротьбу вело населення Брацлава, яке виступило проти старости, шляхти та спольщеної міської верхівки⁵. С.Жолкевський стурбовано наголошував, що у брацлавців "така завзятість і свавілля, що не зважають ні на Бога, ні на короля, ні на що інше". Гетьман висловлював побоювання, "щоб це не привело до поганих наслідків", а тому просить у канцлера Яна Замойського "поради, що дальше робити"⁶. 1594 року виступи населення Брацлава набули ще більшого розмаху завдяки розгортанню селянсько-козацького повстання під проводом Северина Наливайка.

Перш за все, коли С.Наливайку було дозволено організувати значні військові сили, які дали належну відсіч татарам, що, прямувавши до Молдавії, вторглись на Поділля, він зумів переконати шляхту в необхідності розташувати свої сили на Брацлавщині. Слід вважати, що С.Наливайко не випадково обрав саме Брацлавщину. Наявні джерельні матеріали засвідчують, що представники брацлавців мали тісні таємні стосунки з С.Наливайком, знали і підтримували його плани виступу проти поневолювачів⁷.

Значна частина населення Брацлава влилась до загонів С.Наливайка, інша - готувалась до виступу в самому місті, посилила свої дії проти брацлавського і вінницького старости Ю.Струся та міської шляхти⁸. Як свідчить протестація Ю.Струся на брацлавських міщан (квітень 1594 р.), вони "бунтівними виступами і свавіллям" зірвали "вже кілька рочків (судові рочки, на яких вирішувались спірні цивільні справи шляхти.-П.М.)". З цього ж документу видно, що у березні 1594 р., коли староста зібрав шляхту "для проведення судових рочків", брацлавці знову виступили проти старости і шляхти. Зокрема, 23 березня населення Брацлава "вчинило бунт, стріляло з рушниць", а наступного дня виступило проти жовнірів, які прибули до міста на підтримку шляхти. Очевидці свідчать, що брацлавці "битву з ними (жовнірами - П.М.) вели". А 24 березня городяни "стріляли по королівському замку... і під час стріляння ...ганебно поранили двох шановних шляхтичів". Староста й прибулі вельможі спішно залишили Брацлав. І на цей раз судові рочки "із-за бунтівних дій брацлавських міщан" не відбулися⁹. Значні заворушення брацлавських міщан відбувались у квітні-травні 1594 р., коли було вбито трьох шляхтичів - представників міської верхівки. До Брацлава прибула королівська комі-

